

Antik Çağda Ölü Gömme Gelenekleri

Bu sunum vermekte olduğum Antik Çağda Ölü Gömme Gelenekleri dersinde kullanılması için eğitim amaçlı hazırlanmıştır. Sunumda kullanılan materyaller telif hakkına sahip olup eğitim amaçlı olarak kullanımı uluslararası kanunlara göre serbesttir. Başka bir amaçla kullanılması için telif hakkına sahip kişilerden izin alınması gerekmektedir.

Gömmeye İşleminde Sonraki Ritüeller

- ❖ Gömme işlemi gerçekleştirildikten sonra yastakiler, ölü evine geri dönmekte ve yas dönemi boyunca evin kapısının önünde duracak vazoyu yerine yerleştirmektedirler. Bu vazo bir nevi evin yas/ölü evi olduğunu belirtmek içindir. Aynı zamanda ölü evinin manevi anlamda kirli (*miasma*) olduğunu da hatırlatmaktadır. Vazonun içerisinde su bulunmakta ve böylece ölü evinden çıkanlar bu su ile kirlerinden arındırılmaktadır".
- ❖ Bunun dışında "ölü yemeği" de gömme sonrasında yapılan ritüellerden biridir. Düzenlenen bu yemeğe "*perideipnon*" denmektedir=". Bu yemek genel olarak ölünün akrabalarının bir araya toplandığı, ölü hakkında konuşulmasına fırsat yaratan bir toplantı olarak değerlendirilebilir. Yemeğin ölü evinden getirilip mezar başında yenmesi geleneğinin de varlığı bilinmekte ve bazı mezarların çevresinde bulunan mutfak kapları bu düşünceyi desteklemektedir.

- ❖ G6m6n6n gerçekleştirilmesinden dokuz g6n sonra 6l6n6n ailesive dostları mezar başında tekrar toplanrlar. Bu rit6ele *ta enata* denmektedir. Bu toplanma esnasında gerçekleştirilen rit6el ile ilgili detaylar bilinmemektedir. Sadece hukuk davalarında herhangi bir aıklamaolmaksızın "*ta enata*" dan bahsedilmesi toplumda geçerliliği olanbir gelenek olduğunu g6stermektedir. 6l6m ile başlayan yas s6reciğ6nde gerçekleştirilen bir anma rit6eli ile bitmektedir. Ancak, Arkaikve Klasik D6nem'de Atina'da yas d6neminin kaç g6n s6rd6ę6ne dairbir bilgi yoktur. 6lenin yakınları yapılması gereken gelenekleri (*ta nomizomena*) layıkıyla gerçekleştirdikten sonra normal yaşantısına d6nebilmekredirler.
- ❖ Yas d6neminin bitmesi, yakınlarının 6len kişiye karşı sorumluluklarının bittiği anlamına gelmez. 66nc6 g6n (*ta trita*) ve dokuzuncu g6n (*ta enata*) rit6ellerinden bile 6nemli olan bir de yıllık anma (yıld6n6m6) rit6elleri vardır. Yıllık anma rit6elleri 6nemli olsa da, haklarında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Herodotos, M6 5. y6zyılda Issedones'in 6lm6ř babası için yapmış olduğu yıllık anma rit6eli olan "Genesia"dan bahsetmiştir.

"... Issedonlara bağlanan bazı görenekler; birisinin babası öldü mü, bütün akrabaları ona sürü hayvanları götürürler; kurban ederler, parçalara ayırırlar; ev sahibinin babasını da keserler ve etini öbür etleri arasında karıştırırlar, bir şölen çekerler. Ölünün kafasını kazırlar, içinden beynini çıkarırlar; altın yapraklarla kaplarlar ve bir tanrı surati gibi her yıl büyük kurbanlarla yüceltirler. Yunanistan'da ölüm yıldönümleri nasıl kutlanırsa, burada da her oğul, babası için öyle yapar. Ayrıca Issedonlar da Argipeialar gibi adaletleriyle tanınmışlardır ve kadın da erkek gibi aynı haklara sahiptir ... "

- ❖ Gömüden sonraki bir diğer ritüel de cenaze oyunlarıdır (Fig. 35). *Ilias*'da Patroklos'un ölümünden sonra gerçekleştirilen ritüeller sonrasında cenaze oyunları olarak atlı araba yarışlarının düzenlenişi yer almaktadır.

*"... Achilleus orduyu toplu tuttu,
ödülleri getirtti gemilerden, leğenler üç ayaklar,
atlar, katırlar, başları kalkık öküzler,
güzel kemerli kadınlar, alacalı demir.
Önce koydu parlak ödülleri
araba yarışlarında en hızlı gidene:
El işlerinde çok becerikli bir kadın alacaktı birinci gelen,
yirmi iki ölçeklik bir üçayak alacaktı ... "*

- ❖ Bu tür oyunlar ölünün ruhunu rahatlatma ve ölüyü onurlandırma olarak değerlendirilmektedir. Ancak cenaze oyunlarının herkes tarafından yapılamadığı da malumdur. Özellikle, sosyal statüsü yüksek kişiler ve akrabalarının bu oyunları düzenleyebildiğini düşünmek mümkündür.

Cesedin mezara gömülmesi işlemi tamamlandıktan sonra, “sunu” işlemine geçilmektedir. Sunu iki şekilde yapılmaktaydı:

- 1.Sepetlere konulmuş meyve ve çörekler
- 2.Libasyon

İnanca göre ölü, kendisine sunulan ballı çöreği beraberinde götürüp, Hades’in bekçisi kerberosu yumuşatmak için veriyordu. Libasyon ise şarap, zeytinyağı, bal veya su ile yapılıyordu. Homeros döneminde en güzel sıvı sunu, insan ve hayvan kanıydı. Örneğin Akhilleus, Patroklos’un mezarında on iki Troialı genç, dört at, iki köpek, pek çok da sığır ve dişi koyun kurban etmişti. Odysseus, ölüler ülkesinde kanlı sunu yapmış, ruhlar da bu kanı içmek için gelmişlerdir.

MÖ VII. yüzyıla kadar süren bu gelenek Solon tarafından kaldırılmıştır. Ölü hediyeleri mezarın içine, dışarıda toprağın altına ya da mezarın yanında özel olarak ayrılmış bir adak yerine bırakılıyordu. Başlıca hediyeler kişisel eşyalardı: erkeklerde strigilis; kadınlarda ayna, parfüm şişesi, takılar; çocuklarda oyuncak veya minyatür kaplar hediye olarak mezara bırakılıyordu.

- ❖ Cenaze töreni dönüşünde aile bireyleri ölü evinin ve kendilerinin temizliklerini başka bir evden getirilen su ile yapıyordu. Bu temizlenme işine “aponimma” deniyordu.
- ❖ Temizlik işleminin ardından, bir cenaze ziyafeti veriliyor, ziyafette ölünün ruhu için de bir yer bırakılıyor ve yemek büyük bir sessizlik ve saygı içinde yeniyordu. Yemeği fiziksel olarak paylaşmadığı için ölünün acı çektiğine inanılıyordu.
- ❖ Bunun dışında aile bireyleri ölünün gömülüştüğünün üçüncü günü ve dokuzuncu günü mezara yemek ve kurbanlar sunmaktaydı. Çünkü ölünün ilk dokuz gün içinde geri dönmesinden korkuluyor ve dokuzuncu gün bir tür korkudan arınma günü kabul ediliyordu.
- ❖ Ayrıca otuzuncu günde aile bireyleri evde bir anma ziyafeti verirlerdi. Atina’da yas süresi de otuz gün olarak belirlenmişti. Bunun dışında yıllık bir tören olan “genesia” ile “anthesteria”nın üçüncü günü Hermes’e meyve sunularak ölüye dualar edilirdi.

- ❖ Sunu töreni, kanlı ya da kansız yapılır. Bir başka deyişle, sunu töreni sırasında, ölen kişi için ya kurban kesilir ya da; meyve ve ekmek, pasta, çörek gibi yiyecekleri mezara bırakmak biçiminde gerçekleştirilirdi.
- ❖ Mezarlar üzerine ya da mezar mekânlarına içlerinde su ve şarap bulunan kaplar da bırakılırdı. Nekropollerde ele geçen kap formları arasında, *hydria*, *phiale*, *oinokhoe*, *aryballos*, *lekane*, *lekythos*, *pyxis*, *alabastron*, ve *pithos* gibi kaplar önde gelmektedir.
- ❖ Mezar yerleri oluşturulurken, sunu yapma geleneği de düşünülerek, cesedin kapladığından biraz daha geniş tutulmuştur. Bu bağlamda mezar mimarisinin ölü kültüne bağlı olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Tapınak ya da farklı biçimlerde girişlere sahip büyük kaya mezarları içine yapılan nişler, oyuklar, küçük ışıklar ya da sekiler de hep aynı amaç için yapılmıştır.

Libasyon

Yunan dünyasında libasyonun yeri ise öncelikle Eski Yunanca'da libasyonla ilgili olarak kullanılan sözcük ile fiillerin varlığından ve çeşidiliğinden anlaşılmaktadır.

Yunanca "*spendo*" fiili, libasyon yapmak yani tanrılar onuruna yere şarap yağ veya süt dökmek" anlamına gelmektedir.

Olasılıkla bu dildeki libasyonla ilgili diğer kelimeler de söz konusu fiilden türemişlerdir. Adı geçen fiilin orta çatı kullanımı olan "*spendomai*", "bir anlaşma yapmak" anlamına gelmektedir ki burada kastedilen, olasılıkla tanrı ve insan arasındaki anlaşma olmalıdır. Yunanca "*spendo(f.)*" ismi, "libasyon" anlamına gelir ve en genel anlamda libasyonu ifade eder.

"*Sponde*" isminin çoğulu olan "*spondai*, ateşkes, mütareke" anlamlarına gelmektedir.

"*Spondeios*" sıfatı, "libasyonla ilgili" anlamında, "*spondepboreo*" fiili "libasyon yapmak, libasyon sunmak", "*spondeion(n.)*: libasyon vazosu", "*spondeios (m.)*: libasyon şarkılarında kullanılan vezin" anlamlarına gelerek Yunanca'da konuyla ilgili kullanımları göstermektedir.

Yunan ölü gömme ritüellerinde insanı etkileyen manevi kirlilik (*miasma*) nedeniyle su arındırıcı, temizleyici olarak düşünülmüştür.

Cenaze ritüellerine katılan kadınlar yıkanarak kendilerini arındırmışlardır.

Thebes Kralı Oedipus, ölüm zamanının geldiğini anlayınca, çocuklarından su dolu *loutra* ve *khoai* getirmelerini istemiş ve bu kaplar ile arınmayı amaçlamıştır.

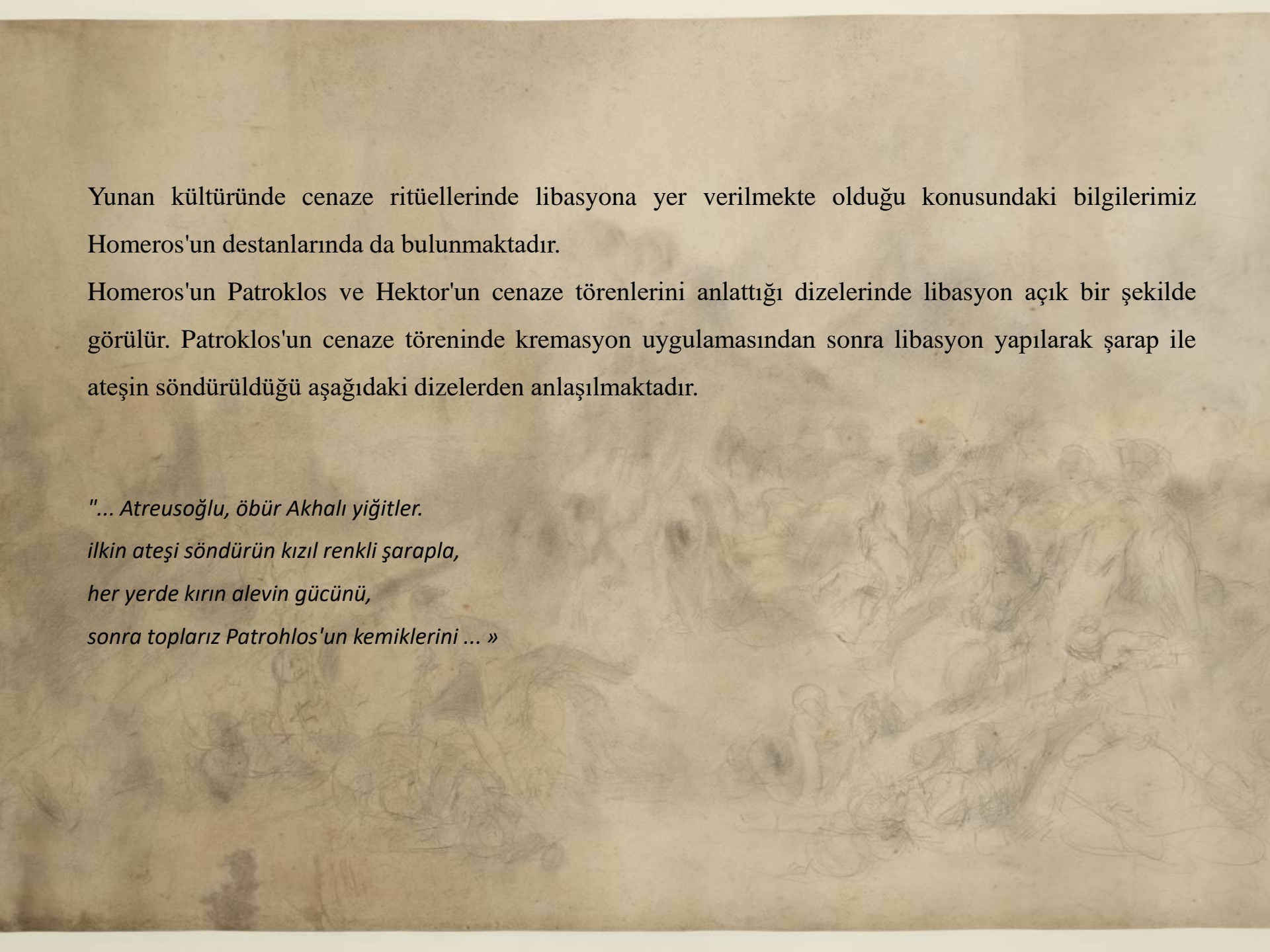
Loutra, gömü öncesinde cenazeyi arındırmaya yarar, *khoai* ise ölen kişinin onuruna mezara dökülmektedir. Yukarıda açıklanan *spondai* ise tanrılara sunulan bir libasyon şeklidir.

- Böylelikle Yunan ölü kültü ritüellerinde hem ölene, hem de tanrılara yönelik libasyon söz konusudur.
- Mezar başında ritüel gerçekleştiren kimselerin, manevi anlamda kirlendiklerini düşündükleri için eve gitmeden yaptıkları bir ön arınma ritüeli daha vardır. Bu da libasyonun içeriği içinde değerlendirilmektedir.
- Libasyon, Yunan dünyası için hem susuzluğun giderilmesi, hem de temizlenme amaçlıdır.
- MÖ 5. yüzyılda yaşamış bir yazar olan Kleidemos'un *Ehsegetikon* adlı eserinde; mezarın batısında kazılan bir çukura önce su, sonrada şarabın döküldüğünden bahsetmektedir.
- Bu libasyon ritüeli aponimma (anırma-yıkanma) olarak adlandırılmakta ve cenazeye katılan görevlilerinde bu sayede temizlendiğine inanılmaktadır.

Yunan kültüründe cenaze ritüellerinde libasyona yer verilmekte olduğu konusundaki bilgilerimiz Homeros'un destanlarında da bulunmaktadır.

Homeros'un Patroklos ve Hektor'un cenaze törenlerini anlattığı dizelerinde libasyon açık bir şekilde görülür. Patroklos'un cenaze töreninde kremasyon uygulamasından sonra libasyon yapılarak şarap ile ateşin söndürüldüğü aşağıdaki dizelerden anlaşılmaktadır.

*"... Atreusoğlu, öbür Akhalı yiğitler.
ilkin ateşi söndürün kızıl renkli şarapla,
her yerde kırım alevin gücünü,
sonra toplarız Patrohlos'un kemiklerini ... »*

Homeros'un *Ilias Destanı'nda* Hektor'un cenaze törenini anlattığı bölümde de libasyon uygulaması görülmektedir-".

"... Dokuz gün odun taşıdılar yığın yığın.

*Ölümlülere parlayan şafak sökünce onuncu gün,
gözyaşı içinde götürdüler Hektor'un ölüsünü,
koydular yığınların tepesine, verdiler ateşe.*

*Gül parmaklı Şafak erken parlayınca,
ünlü Hektor'un ölüsü çevresinde toplandı bütün halk.
Hepsi geldi bir araya topluluk kuruldu,
parıldayan şarapla söndürdüler odun yığını.
söndürdüler ateş gücünün sardığı herşeyi ... »*

- ❖ Odysseia'da da ölü kültü konusunda bazı bilgiler yer almaktadır.
- ❖ Odysseus yeraltı dünyasını görmemesine rağmen, kör bir kahin olan Teiresias'dan ölü kültüne dair kehanetler ve bilgiler alır.
- ❖ Buna göre, kurban ritüelleri öncesinde kurbanı yapacak kişiler, kurban aletleri ve kurban alanı temizlenerek kirlilikten arındırılır.
- ❖ Özellikle libasyon esnasında tütsüleme işlemi gerçekleştirilir.
- ❖ Ölen kişinin meziyetleri anlatılır, sosyal konumu açıklanır ve ölen kişi bu şekilde ritüel öncesinde onurlandırılır.
- ❖ Ritüel esnasında bir görevli yüksek sesle libasyona, içeriği af dilernek ya da teşekkür etmek olan bir dua ile eşlik eder

- ❖ Yazınsal verilerin yanında arkeolojik veriler de Yunan dünyasında libasyon geleneğinin varlığını kanıtlamaktadır.
- ❖ Özellikle Yunan vazo resimleri üzerinde libasyon sahnelerine sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin, British Museum'da bulunan, siyah figür tekniğiyle yapılmış bir *pyxis* üzerinde bir kurban sahnesi betimlenmiştir.
- ❖ Üzerinde yanan kurban malzemelerinin olduğu bir altara doğru ilerleyen kişilerin içerisinde elinde yonca ağızlı *oinochoe* taşıyan bir görevli bulunmaktadır.
- ❖ Bu libasyon yapacak kişinin arkasında bir boğa ve onu kesecek bir kişi, önünde ise meyve sepeti taşıyan bir görevli vardır.
- ❖ Altarın hemen yanında da Artemis elinde kurbandan payını alacak şekilde altara doğru bir kap uzatmış, oturarak sunumları beklemektedir.

Fig. 57: British Museum'da bulunan, siyah figür tekniğiyle yapılmış bir pyxis

- ❖ Boston müzesinde yer alan, Altamura ressamına ait ve MÖ 465 yılına tarihlenen, kırmızı figür tekniğinde yapılmış bir *oinokhoe* üzerinde ise Apollon ve Artemis bir altara libasyon yaparken betimlenmiştir.
- ❖ Artemis'in elinde *oinokhoe*, Apollon'un da bir elinde *kithara* bir elinde de *phiale* bulunmaktadır.
- ❖ Artemis elindeki yonca ağzlı *oinokhoeden* Apollon'un elindeki *phiale*'ye sıvıyı dökme anında resmedilmiştir.
- ❖ Bu sahneden ve kabın kendi formunun da *oinokhoe* olmasından anlaşıldığı gibi, yonca ağzlı *oinachoe'lerin* libasyon ritüellerinde *phiale* ile birlikte sıklıkla kullanıldığı kanıtlanmaktadır.

- ❖ Apollon'un da bir elinde *kithara* bir elinde de *phiale* bulunmaktadır.
- ❖ Artemis elindeki yonca ağızlı *oinokhoeden* Apollon'un elindeki *phiale*'ye sıvıyı dökme anında resmedilmiştir.

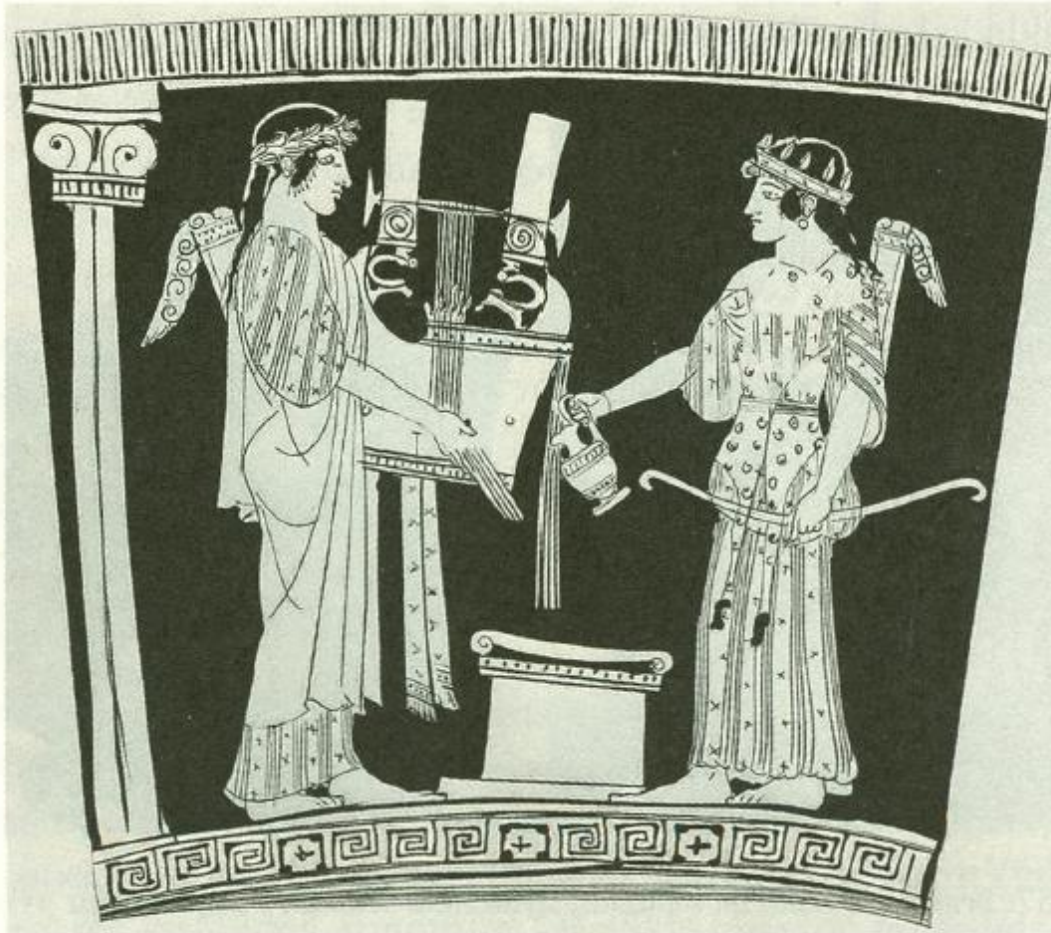

Fig. 58: Boston müzesinde yer alan, Altamura ressamına ait ve MÖ 465 yılına tarihlenen, kırmızı figür tekniğinde yapılmış bir oinokhoe

- ❖ Libasyon ritüellerinde genel olarak şarap sunulmaktadır. Ancak bunun dışında su, kan, farklı içki türleri, süt, bal ve yağ gibi sıvılar da sıvısunumları için kullanılır.
- ❖ Sıvı sunumunun içeriği insanların içtiklerini tanrılara kurban etmesi olarak özetlenebilir.
- ❖ Bu yüzden sunulanlar da içilebilen (yani tüketim) malzemeleridir. Ayrıca, tanrılara uygun olarak o bölgenin en değerli içkilerinin sıvısunumunda kullanılması gerekir.
- ❖ Kanın sıklıkla tanrılara sunulmasının nedeni, vücuttaki yaşamsal önemi ile bağlantılı olmalıdır.
- ❖ Libasyon ritüelinin içeriği her ne kadar ürünlerin tanrılar ile paylaşp onların da tatmasını sağlamaksa da, bir diğer yanı da "en değerli olanı" tanrılara feda ve armağan etmektir. Bu nedenle kan sunumu, değerli bir sıvı ile tanrıların yaşamına yaşam katma amaçlı olmalıdır.

- ❖ Kırmızı figür tekniğinde yapılmış bazı vazolar üzerinde libasyon ritüellerinde, kanın libasyonda kullanıldığına dair betimlemeler önerilebilir.
- ❖ Örneğin MÖ 480 yılına tarihlenen Macron ressamına ait bir *kylix*in tondosunda, libasyon sahnesi resmedilmiştir.
- ❖ Kompozisyonda volütlü altarın önünde bir elinde asa tutan, bir eliyle libasyon yapan bir kişi görülür.
- ❖ Ancak önemli olan detay, altarın kenarlarında kırmızı boya ile ilen yere doğru akar bir şekilde betimlenmiş kan lekeleridir. Bu vazo resmi de kanın libasyonda kullanımı için önerilebilir.

❖ Yunanlılarda libasyon ritüeli genel olarak altarların üzerine yapılmaktadır.

❖ Bazı kabartmalar ve vazo resimlerinden anlaşılağı üzere omphalos taşlarının üzerine de libasyon yapıldığı görölmektedir.

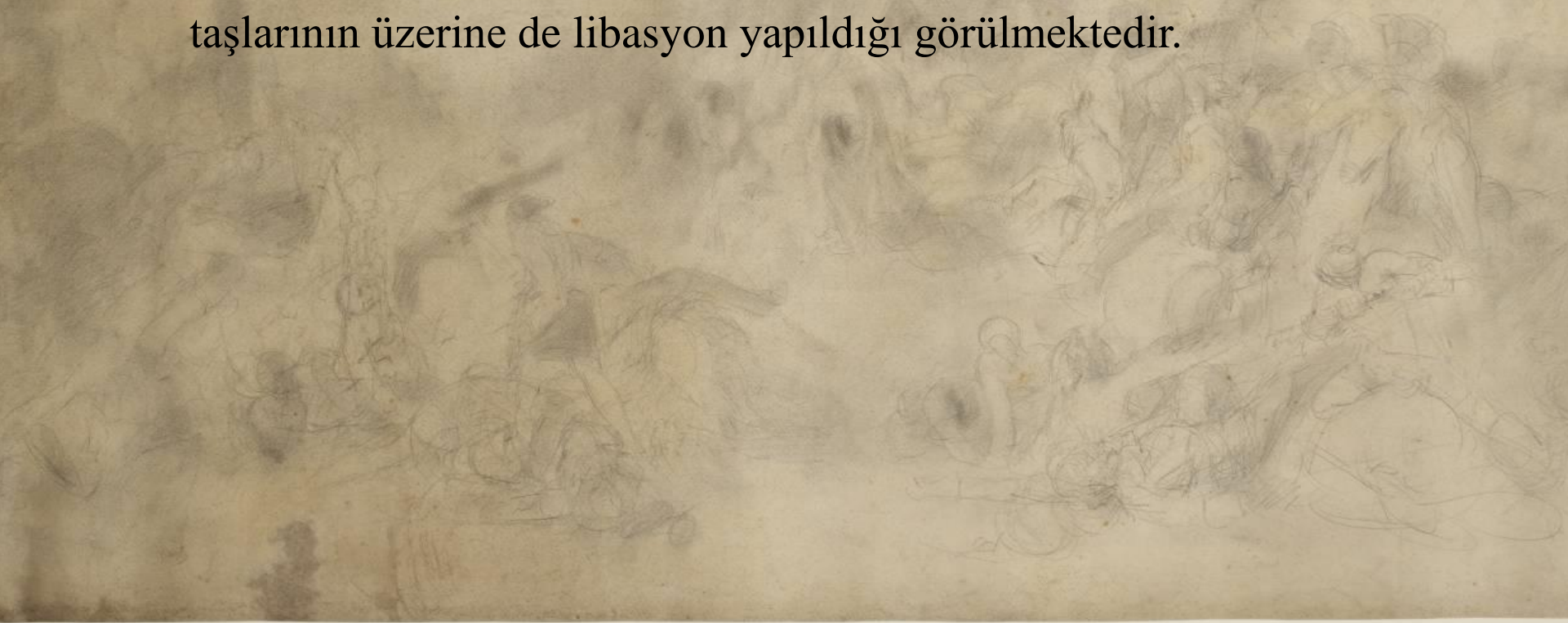

Fig. 59: Louvre Müzesi'nde bulunan, 46 cm yüksekliğinde, 47 cm genişliğindeki mermer kabartma

❖ Louvre Müzesi'nde bulunan, 46 cm yüksekliğinde, 47 cm genişliğindeki mermer kabartmada, bir elinde kithara, diğer elinde de phiale taşıyan Apollon ve karşısında *oinokhoe* ile libasyon yapan Nike betimlenmiştir. Libasyon altara değil *omphalos*'a yapılmaktadır.

❖Ölü kültü ritüellerinde sunumlar yeraltı tanrılarına yapılır ve yapılan sunumun yer ile temasının sağlanması için sunaklar, daha alçak olarak tasarlanırlar.

❖Kutsal ateşin yandığı sunakların üzerine yapılan sıvı sunumlarında yağ ya da şarap kullanıldığında, ateş daha da kuvvetleniyorsa tanrıların arzuları kabul ettiğine inanılırdı.

- ❖ Yunan dünyasında Olymposlu tanrılara yapılan libasyon genellikle yüksek altarlara, üç ayaklı kazanlara yapılmaktadır.
- ❖ Libasyon ritüellerinde genellikle iki kişi görev almaktadır.
- ❖ Biri libasyonu yapan, diğeri de elçi olarak tanımlanabilir.
- ❖ Elçi libasyonu yapan kişiye sıvıyı verir, tanrılara sunacak olan kişiye, ya sunağa ya da zemine sıvıyı dökerek ritüeli gerçekleştirir.
- ❖ Vazo betimlemelerinde genellikle elçi, oinokhoe'den libasyonu yapacak kişinin tuttuğu *phiale*ye sıvıyı aktarır.

- ❖ Roma dünyasında libasyon genel olarak Yunan kültüründeki libasyon ritüellerini temel alır.
- ❖ Çağdaş Batı dillerinde kullanılan libasyona dair kelimelerin hemen hepsi de Latince "libo, -are" fiilinden türetilmiştir ve bu fiilin içerdiği tam anlam; "tanrılar onuruna içki dökmek, sunmaktır.
- ❖ Bu fiilden türetilmiş Latince kelimeler, içerik olarak yine libasyonla ilgilidir; "libamen, -inis (r1.): tanrılar için şerefe sunulan sunu, sıvı sunuları, kurban töreni başlangıcında saç sunusu, cenaze yığının üstüne konan sunu", "libamentum,-i (n): tanrılar için şerefe sunulan içki sunularından biri", "libatio,-onis (f.): içilen içkinin bir bölümünün tanrılar / tanrıçalar için yere dökülmesi« anlamına gelmektedir.
- ❖ Bu Latince kullanımlar, Roma dünyasında libasyonun yaygın varlığının kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

- ❖ Roma dininde libasyon, genel olarak kurban ritüelleri içerisinde gerçekleştirilir.
- ❖ Bunun en güzel örneklerinden biri, Stockholm'deki Royal Palace Müzesi'nde bulunan Roma altarının üzerinde betimlenen kurban sahnesidir .
- ❖ Burada, Roma dünyasında kurban ve libasyonun birarada gerçekleştirildiği kanıtlanmaktadır.
- ❖ Söz konusu sahne, bir tapınağın hemen önünde yer almaktadır.
- ❖ Üzerinde yanan malzemelerin olduğu altarın başında iki görevli ve bir boğayı tutan ve kesmeye götüren *victimarius* (kurban kesen) betimlenmiştir.
- ❖ Altarın başındaki rahip, yanan ateşe libasyon yaparken gösterilmiş olup, söz konusu sahne, libasyonun kurban ritüelinin öncesinde uygulandığını gösteren önemli bir arkeolojik veri niteliği de taşımaktadır.

Fig. 60: Stockholm'deki Royal Palace Müzesi'nde bulunan Roma altarının üzerinde betimlenen kurban sahnesi

❖ Sıvı sunumu genel olarak sunağın üzerindeki ateşin üstüne şarap ya dayag dökölerek yapılır. Eđer ateş alevlenirse bu tanrının kabul ettiği anlamınagelir. Bu esnada çeşitli dualar edilir Bu duaların içeriği ise şöyledir "... *Törenlerini sonsuz bir aşk ve gururla gerçekleştirdiğimiz tanrılar! Size burada bizimle birlikte olduğunuz için şükran duyuyoruz.n Şimdi eğer gitmeniz gerekiyorsa geri dönün ya da kalın Bu ziyareti bizimle paylaşın ... "*

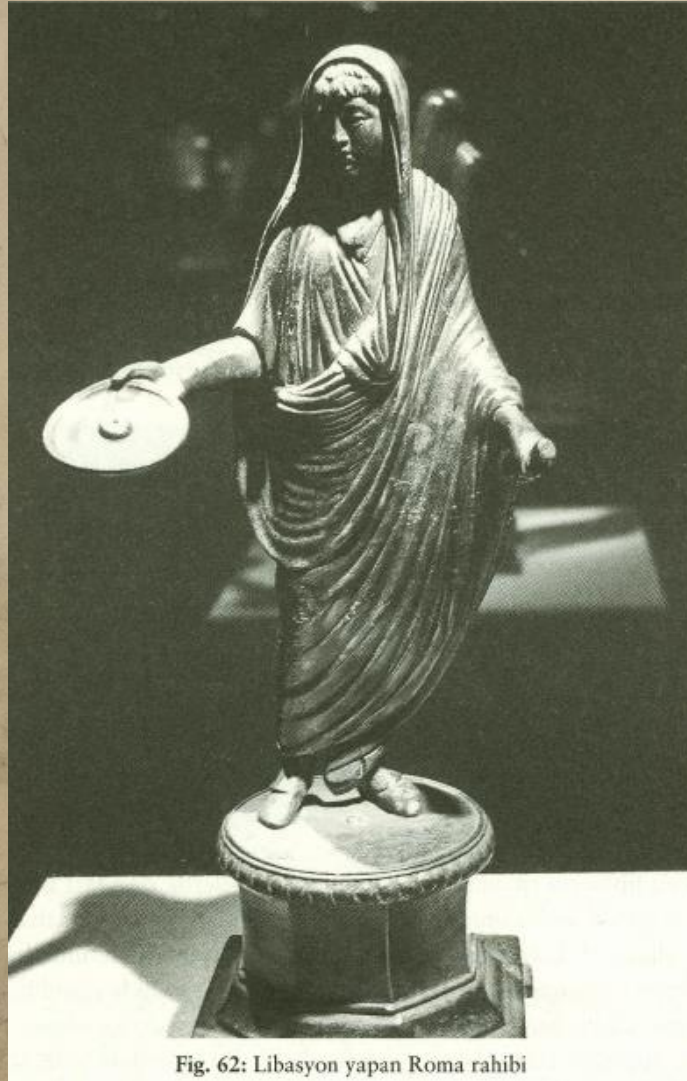

Fig. 62: Libasyon yapan Roma rahibi

Roma libasyon ritüellerini betimleyen sahnelerde standart bazı enstrümanlar ve görevliler bulunmaktadır.

Bunlar daha çok sikkelerde, altarların üzerindeki kabartmalarda, rahip heykellerinde karşımıza çıkar.

Öncelikle *augurun* asası olarak bilinen *lituus* sıklıkla görülür.

Augur bir dini görevlidir, genel olarak kuşlar ile betimlenir.

Latince *augur, -is (m.)*:kahin ve kuşbilici anlamlarına gelmektedir.

Ritüellerdeki yeri, tanrıların ibadetler üzerindeki iradesini anlamak ve ritüelin tanrılar katında kabul edilip edilmediğini açıklamaktır.

Bu kişiler ellerinde simgeleri olan *lituus* taşırlar.

Lituus, ucu içe doğru dönmüş, volüt şekli almış bir asadır.

Bir diğer ritüel eşyası da *patera* veya *phialedir*.

Bunlar, yuvarlak, derin olmayan, ortasında bir dışa doğru bir çıkıntısı (*omphalos*) veya tek sapı olan kaplardır.

Kenarlarında ya da iç tarafta süslemeleri bulunabilmektedir.

Ritüeldeki işlevi, *pateraya* dökülen sıvının altara ya da yere sunulmasıdır.